

Aula Carles Riba
Polis i nació. Política i literatura (1900-1939)
Rosa Cabré, Montserrat Jufresa, Jordi Malé (eds.)
Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Clàssics (IEC), 2003
Ítaca: Quaderns Catalans de Cultura Clàssica. Annexos, 2

Ús ideològic del concepte de «classicisme» durant el Noucentisme

Josep Murgades

«No hay más que una manera de salvar al clásico: usando de él sin miramientos para nuestra propia salvación —es decir, prescindiendo de su clasicismo, trayéndolo hasta nosotros, contemporaneizándolo, inyectándole pulso nuevo con la sangre de nuestras venas, cuyos ingredientes son *nuestras* pasiones... y *nuestros* problemas.»¹

Ortega y Gasset

I. Sobre la història d'un nom i l'evolució d'un concepte

El fet, absolutament aleatori, que m'hagi correspost a mi de ser el primer ponent en aquest simposi, m'excusarà prou —espero— si començo la meua intervenció fent avinent algunes obvietats sobre el mot i el concepte de *clàssic* —així com sobre el seu derivat, per substantivació genèrica, de *classicisme*.

Sabem, doncs, que el sisè rei de Roma, Servi Tul·li (578-534 aC), passa per haver estat el responsable d'una sèrie de reformes (l'anomenada Constitució Serviana), entre les quals la divisió dels ciutadans en cinc classes, d'acord amb els respectius béns de fortuna. Amb el pas del temps, i

1. José ORTEGA Y GASSET, «Pidiendo un Goethe desde dentro», *Revista de Occidente* CVI, abril 1932, pp. 1-41; la cit. adduïda és a la p. 41.

d'acord amb un procés que, per caracteritzar-lo des de la perspectiva pròpia de la retòrica, podríem anomenar de singularització sinecdòquica, van ser només els de la classe superior els qui van acabar dient-se *classici*, és a dir, els qui van esdevenir-ho —i tot prosseguint amb el raonament apuntat des de l'angle de la retòrica— «per antonomàsia». (Un procés al·lègic al que hem presenciat als nostres dies amb la conversió en «americans» per antonomàsia dels ianquis, o al que es va donar ja a la Península Ibèrica a partir del segle XVI en acaparar gradualment els castellans per a si el gentilici, d'aplicació originàriament prou més àmplia, d'«espanyols»²).

Uns segles més tard, el IIdC concretament, Aulus Gel·li, a les seves *Nits àtiques* (XIX, VIII, 15), empra, en la que n'és fins ara la seva primera documentació, el mot *classicus*, en un passatge on, a propòsit d'una qüestió gramatical, contraposa l'«escriptor de la classe superior contribuent» al *proletarius*, que no pertanyia a cap de les classes contribuents³.

Per tant, podríem començar a concloure en aquest primer aspecte, el mot i el concepte de «clàssic» van ja d'antuvi lligats a una noció de superioritat social i econòmica, fins al punt de fer bona, almenys en aquell primer moment, la possible relació sinonímica que poguéssim estar temptats d'establir, des de la nostra actual perspectiva, i sense forçar la llengua en excés, entre «clàssic» i «classista» —i, doncs, entre «classicisme» i «classisme».

En un segon aspecte, «clàssic» aviat anirà també adquirint, en un procés gradualment paral·lel, el sentit d'«antic». Això serà així perquè l'atorgament d'excelsitud a un grup social o altre —i als individus que l'integren— requereix un fort distanciament, originat d'antuvi, segons hem vist, en virtut de les diferències de classe existents, però no revalidat en plenitud fins que el sorgiment d'una consciència històrica s'encarrega de traçar una clara divisòria entre un abans i un després. No hi ha llavors com considerar algú adscrit al passat, amb aquell sentiment d'ineluctable inherent al mateix pas del temps, per procedir-ne amb tota comoditat a la manipulació correspo-

2. D'exemples de creació lingüística per aquest procediment se'n podrien donar a gavadals. Apuntem-ne encara només un de no vinculat a grups socials o polítics com els precedents: que «catedral» es digui en alemany i en italià *Dom* i *duomo*, respectivament, no és sinó conseqüència d'acabar especialitzant per antonomàsia el nom genèric llatí *domus*, «casa», a efectes de designar la que ho fóra per excel·lència, la del Senyor.

3. Ho explica amb tot detall Ernst Robert CURTIUS al cap. XIV de la seva obra cabdal *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (1948), pp. 352-353 de la trad. esp. publicada pel F.C.E. (1955). En qualsevol cas, el procés de sorgiment del mot i la seva atribució a Aulus Gel·li eren fets coneguts de molt abans; vegeu, per posar-ne un exemple, Ricardo BAEZA, *Clasicismo y Romanticismo* [1930], pp. 9-10.

ment, en termes d'idealització o d'execració, però sempre i en tot cas acordats amb les expectatives i les conveniències del present més imperiós.

Tant serà així que, tot i ser també el mateix Aulus Gel·li qui de manera més o menys implícita apunta ja l'equació entre escriptors «clàssics» i «antics»⁴, el coneixement gradual del món greco·llatí al llarg de tota l'Edat Mitjana i, de manera ja molt més programàtica, a partir del Renaixement, es produirà sota la invocació del culte a l'Antiguitat, no pas, encara, de l'anomenat classicisme; fins i tot la famosa polèmica que, durant el segle XVII i XVIII, va enfrontar partidaris i detractors de la imitació dels escriptors grecol·latins, va ser coneguda amb el nom de querella entre «antics» i «moderns»⁵.

A banda d'ocurrències més o menys sovintejades del terme «clàssic» ja a partir de mitjan segle XVI —i sempre en el sentit primigeni de «primera classe», «excel·lent», «superior»—, el fet és que «the decisive event for the development of the concept of “classicism” was, after all, the great romantic-classical debate begun in Germany by the brothers Schlegel»⁶.

Serà a partir de llavors, doncs, just encetada la revolució industrial i amb l'*ancien régime* en vies de liquidació accelerada, que s'anirà estenent tot al llarg del segle XIX, de manera gradual i no sense algunes vacil·lacions terminològiques⁷, tant el concepte de classicisme com, indestriablement i en paral·lel, la pràctica d'estratificació i de cohesionament socials a què aquest donarà nom d'una manera progressiva.

«Clàssic», amb el seu derivat de «classicisme», esdevé així cada cop més un terme epistemològicament útil, que permet d'una banda englobar, segons apunta en una formulació lleument irònica Curtius, autors tan dispars com Rafael, Racine, Mozart i Goethe⁸, a més dels que se situen en l'antiguitat grecol·latina, òbviament; alhora, i d'altra banda, es dreça com un efigaç antònim, en la polèmica sempre recurrent entre l'esperit que anima els *an-*

4. Vegeu CURTIUS, *op. cit.*, p. 354.

5. Vegeu CURTIUS, *op. cit.*, pp. 354-360. També l'obra coetània, d'importància no menys cabdal, de Gilbert HIGHET, *The Classical Tradition* (1949), trad. esp. al F.C.E., Mèxic 1954, cap. XIV, pp. 411-449.

6. Així ho apunta en el seu article fonamental per al resseguiment de tota aquesta qüestió René WELLEK, «The Term and Concept of Classicism in Literary History» (1965), recollit dins *Discriminations*, Yale University Press, New Haven 1970, pp. 55-89, que és per on cito; el fragment aquí reproduït és a la p. 66.

7. És el cas dels mots, en anglès, de «classical» i de «classicalism», veg. René WELLEK, art. cit., pp. 56-58.

8. Vegeu *op. cit.* (n. 3), p. 353.

ciens i el que ho fa amb els *modernes*, al neologisme absolut encunyat, segons que sembla, per Novalis el 1798-1799, de «romàntic» i «romanticisme»⁹. Però aquest mateix concepte de «clàssic» degudament revifat, segons veiem, és el que, en un plànol socialment més operatiu, contribueix, d'un cantó, a dignificar a recer de la seva aura ennoblida aquesta expressió secundària del temperament depredador que és la veneració per l'arcaic o absolut, i que respon cada cop més al nom de «classicisme»¹⁰, alhora que, d'un altre cantó, i en inseparable coincidència, actua com a legitimador de les burgesies europees en el marc dels nacionalismes emergents, prestos tant a l'espoliació del llegat arqueològic del món antic¹¹ com a l'entronització d'un art curull de motius ornamentals, arquitectònics i literaris d'inspiració suposadament «clàssica»¹².

II. La ideologia del classicisme en el tombant dels segles XIX-XX

A finals del XIX és ja doncs molt clara la confluència, en el concepte de «clàssic», tant de la significació primigèniament classista, de superioritat social i, per tant, de suposada excelsitud, que aviat li serà inherent, com de la que el fa sinònim d'allò tingut per antic en un sentit positiu. I, en l'àmbit de la literatura, poden formar part del que és antic, indistintament, els autors grecollatins, però també, cada cop més, els que s'inscriuen dins la tradició cultural de les llengües nacionals respectives (havent transcorregut ja com és el cas un període de temps prou dilatat entre els segles medievals i moderns i aquell d'exultant pels avenços tècnics aconseguits que era el

9. Concretament, en alemany, «Romantiker» i «Romantik»; vegeu René WELLEK, «The Concept of Romanticism in Literary History» (1949); em serveixo en aquest cas de la trad. esp. dins el llibre del mateix autor *Historia literaria. Problemas y conceptos*, Laia, Barcelona 1983, pp. 123-176; la p. del passatge que fa al cas és la 128.
10. Em remeto pel que fa a aquest raonament a l'obra en tants aspectes fundacional de Thorstein VEBLEN, *Theory of the Leisure Class* (1899), pp. 170-171 de la trad. esp. publicada pel F.C.E. en la seva «Colección Popular» (1963).
11. Basta pensar només en les col·leccions contingudes al British Museum, al Louvre o al Pergamon Museum.
12. Amb la subsegüent deriva vers l'academicisme més tronat. Però il·lustrem-ho millor amb una apreciació de Vern G. Swanson, el qual, en la seva monografia sobre *Sir Lawrence Alma-Tadema* (1977), observa amb agudesia que la venda d'un sol quadre el 1885 d'aquest pintor —als nostres ulls, i en la mesura que algú encara se'n recordi, tan irremissiblement *kitsch* com alguns del pèplums hollywoodians més aparatosos, però que gaudia d'un prestigi incomparable a l'Europa burgesa de les acaballes del XIX—, hauria permès de comprar tots els Monet llavors existents, mentre que el 1960 n'hi hauria hagut prou amb la cotització assolida per un sol Monet per comprar tots els Alma-Tadema haguts i per haver (SWANSON, *op. cit.*, p. 7).

XIX)¹³. La lectura «interessada» que, per motius en part anàlegs, en part distints, havien dut a terme dels antics els homes del Renaixement, ara es reprodueix altre cop només que sota el concepte convenientment hipostatitzat de «classicisme».

En aquest respecte, tot i que formulada en el context del seu estudi sobre l'educació a Europa entre 1400 i 1600, crec que resulta d'una vàlida i incontrovertible la següent afirmació d'Eugenio Garin:

«...la "lectura" de los antiguos es constante, pero siempre "interesada". No nace nunca de la necesidad de conocer un hombre distinto a nosotros, aunque sea un hombre como nosotros; nunca se alimenta de la curiosidad de otras experiencias de vida genuinas y reales, diferentes y originales. No se busca en Sócrates el maestro original y grande, que en una Atenas lejana y distinta enseñó una doctrina que, aun no siendo cristiana, era muy noble y capaz de heroísmos sublimes. ¡No! Se lee a los antiguos para encontrar en ellos la comprobación o predicción de aquella única Verdad que es nuestra verdad; para extraer algún argumento que todavía pueda ser útil en nuestros razonamientos, como la columna agrietada de un templo que sustenta el arco de una catedral»¹⁴.

Els paral·lelismes que, amb tants *mutatis mutandis* com calgui, s'observen llavors entre el *revival* classicitzant del tombant de segles XIX i XX i el que s'havia esdevingut durant el que després hem convingut a anomenar Renaixement, revesteixen el caràcter de constants en una tal mena de conjuntures de canvi.

La valoració hipertròfica dels clàssics (o dels antics) que passa a fer-se respectivament en els dos moments aquí considerats, no s'explica tant en termes de ruptura sobtada amb el passat com d'insatisfacció contra el llegat cultural immediat: el baixmedieval en el cas del Renaixement¹⁵, el d'un segle XIX identificat sobretot amb Romanticisme i derivats en el segon cas.

13. Tal i com recordava oportunament T.S. Eliot, «[...] és només *a posteriori* i amb perspectiva històrica que es pot saber que un clàssic ho és», «What is a classic?» (1944), trad. cat. dins T.S. ELIOT, *Poetes i poesia*, Columna, Barcelona 1999, p. 63. Pel seu compte, en la seva intervenció en aquest Simposi, Carles Garriga va fer avinent en un mateix sentit l'afirmació subtilment irònica d'Aranguren, en el seu estudi sobre *La filosofia de Eugenio D'Ors* (edició de 1981 a Espasa Calpe, pp. 238-239), segons la qual: «Los griegos no se propusieron, claro está, ser clásicos. Simplemente han resultado siéndolo».

14. Eugenio GARIN, *L'educazione in Europa 1400-1600. Problemi e programmi*, p. 71 de la trad. esp. publicada per Editorial Crítica el 1987.

15. Vegeu Peter BURKE, *The Renaissance* (1987); trad. esp. publicada per Editorial Crítica (1993), en esp. la p. 42.

La diferència està llavors que allò que, durant el Renaixement, i sota el nom d'antic i d'Antiguitat, obeïa a un claríssim impuls d'afirmació diacrònica —consciència de temporalitat—, ara, a finals del XIX, sota el nom de clàssic i de classicisme, obeeix a un no menys clar impuls d'afirmació diastàtica —consciència social en el marc aglutinador del nacionalisme.

No és, doncs, que durant l'Edat Mitjana o que durant el transcurs del XIX i segles precedents no hi hagués hagut un interès per l'estudi d'allò tingut per «clàssic»; és que en els dos respectius moments aquí en qüestió, marcats per una acusada consciència de temporalitat, es passava a fer bandera del món «clàssic» —d'allò amb què hom volia equiparar o bé el món grecol·latí o bé una determinada etapa de la tradició cultural autòctona— a tall de reacció programàtica contra els respectius períodes immediatament anteriors o, fins i tot, en el cas de parlar des de la perspectiva històrica, contra alguns de posteriors. Per això és que Henri Peyre, a propòsit de les diferents rebrotades de classicisme dins el context cultural francès i en relació amb aquest, ha pogut assenyalar amb raó que

«demasiados campeones de nuestro clasicismo [el francès] han querido admirarlo por exclusión, es decir, no ya en sí mismo, sino contraponiéndolo a lo precedente (la Edad Media y a veces el Renacimiento) o —aun con mayor frecuencia— a lo subsiguiente (siglo de Voltaire y de Rousseau, desbordamientos subjetivos de la época romántica, morbidez y excentricidad de la literatura moderna). Tales fueron Nisard, en cierta forma Brunetière y más recientemente Charles Maurras, Pierre Lasserre, Ernest Seillière, Louis Reynaud y sus discípulos.»¹⁶

Altrament, de la mateixa manera que Peter Burke s'ha remès al concepte de mite —en la seva doble accepció de relat fals i enganyós o de relat simbòlic-moral— per intentar explicar-se tant la mena de visió deformada que Burckhardt va formar-se del Renaixement com la que, al seu torn, aquest període capdavanter del modern Occident va forjar-se de

16. Henri PEYRE, *Le Classicisme Français* (1933). Cito segons la trad. esp. feta a partir de la segona edició (1942) i publicada pel F.C.E. el 1966; la citació adduïda correspon a la p. 22. És aquest un estudi esdevingut ja de fa temps, si se'm permet la llicència diafòrica, «clàssic»; fa un útil resseguiment de les característiques recurrents del fenomen classicista i ho rebla amb tot d'observacions oportunes; ara, tot i el distanciament crític que manifesta envers els representants de l'École Romane —i del qual és una simple mostra el fragment adduït—, el cert és que la concepció de classicisme de Peyre és no menys hipostatitzada que la d'aquests, només que en un sentit no tan escandalosament retrògrad i xovinista.

l'Antiguitat¹⁷, és que igualment nosaltres podem servir-nos aquí, en un sentit no gaire diferent, del concepte d'ideologia per mirar de comprendre l'ús que es va fer del classicisme per part dels homes de l'École Romane i de la seva concreció política, l'Action Française, i, a la saga d'ambdues formacions, per part dels noucentistes catalans.

Ideologia entesa com a falsa consciència, resultat de la visió esbiaixada consubstancial a tota societat dividida en classes, segons volia Marx, però també ideologia en el sentit, més aviat complementari que no pas opòsit de l'anterior, de representació de la relació imaginària que estableixen els individus amb les seves condicions reals d'existència¹⁸.

Unes condicions reals d'existència —o que almenys així eren percebudes— marcades en aquella França finisecular per l'estigma de la derrota davant Prússia el 1871, pel complex d'inferioritat creixent entre els comparativament endarrerits països de l'Europa meridional i catòlica davant l'apogeu industrial i militar dels països de l'Europa septentrional i protestant, pel sentiment generalitzat de decadència¹⁹.

Assistim llavors a una de tantes interessades instrumentalitzacions possibles del nacionalisme. Aquest, de ser «un aspecte cabdal de la cultura de classe de les burgesies ascendents i, per extensió, de les classes dirigents en general, en la desclosa del món contemporani», vàlid en tant que «disciplina organitzadora i cohesiva» i en tant que «estructura disciplinadora que s'aixeca sobre altres pràctiques socials i culturals»²⁰, es converteix en ploma d'autors com Maurice Barrès i Charles Maurras, i a través de plataformes com l'Action Française, en un mitjà sobretot d'erosionament, per dir-ho a la manera d'Ernst Nolte, del sistema liberal sorgit tot al llarg del XIX, i de cultiu d'allò que, després de l'esclat de la Gran Guerra i del revulsiu de la revolució bolxevic, esdevindran el moviment feixistes²¹.

Com ha observat encertadament Victor Nguyen

17. P. BURKE, *op. cit.* (n. 15), cap. 1, pp. 7-14.

18. Vegeu Louis ALTHUSSER, «Idéologie et appareils idéologiques d'État», *La Pensée* 151, juny 1970.

19. Vegeu l'obra inacabada, per bé que d'un considerable gruix tant documental com interpretatiu, de Victor NGUYEN, *Aux origines de l'Action Française. Intelligence et politique vers 1900*, Fayard, París 1991, especialment la «Introduction. Un mythe majeur du XIXe siècle français: la décadence», pp. 33-107.

20. Manllevo aquestes precisions definitòries sobre el nacionalisme del lúcid llibre de Josep M. FRADERA, *Cultura nacional en una societat dividida*, Curial, Barcelona 1992, pp. 25-26.

21. Ernst NOLTE, *Die Krise des liberalen Systems und die faschistischen Bewegungen*. També Zeev STERNHELL, *Naissance de l'ideologie fasciste*, Fayard, París 1989. No m'ha estat possible de consultar M. CURTIS, *Three against the third Republic: Sorel, Barrès and Maurras*, Princeton 1959.

«le nationalisme est le grand phénomène du monde moderne, préparé par des siècles d'histoire, que la Révolution, malgré le cosmopolitisme des droits de l'homme, a ratifié sans conteste. Si Barrès a contribué à mettre en circulation le mot *nationalisme*, Maurras le reprend à son profit non sans y introduire des nuances qui tiennent mieux compte d'une dérive tendant à éloigner le concept de nation de ses origines révolutionnaires et doncs jacobins.»²²

En un tal context, doncs, allò que va determinar el significatiu gir emprès pel conreu del classicisme a partir d'aquell moment no va ser tant la seva novetat ni la seva intensitat com, sobretot i en especial, l'apropiació d'aquest per part d'un moviment d'afirmació nacionalista, que hi veia un referent prestigiós, alhora que un eficaç mitjà publicitari, a través del qual vehicular, per la doble i complementària via de les formulacions estètiques i ètiques, les seves propostes d'un nou model social i polític basat en l'antiparlamentarisme i, al capdavant, en l'autoritarisme²³.

Nacionalisme i classicisme passaven a formar part del mateix gran projecte conjunt, indestruïble d'altres valors no menys hipostatitzats²⁴. Fins al punt que el classicisme, segons ha assenyalat també amb encert Victor Nguyen,

«[...] se révélait mieux qu'une esthétique, la manière la plus appropriée de maintenir le phylum d'une civilisation, condition de toutes les reprises, de tous les rattachements au-delà de toutes les coupures.»²⁵

No pas altrament s'explica llavors que, ja en la crispació produïda en el marc d'un conflicte bèl·lic, hi hagués qui, com Gustave Violet, pogués afirmar tan convençut que

22. V. NGUYEN, *op. cit.* (n. 19), p. 718.

23. Així, ja en el prefaci d'un llibre d'exaltació classicista com *Anthinea, d'Athènes à Florence* de Charles Maurras (1901), hi llegim declaracions tan inequívokes com la següent: «Être nationaliste et vouloir la démocratie, c'est vouloir à la fois gaspiller la force française et l'économiser, ce qui est, je crois, l'impossible...»; reproduït a tall d'«Avant-propos» del llibre del mateix autor *Athènes Antique* (1918), que és per on cito, p. 9.

24. «La cause de la civilisation, la cause du classicisme, la cause du grand art, la cause de la France sont une seule cause, voilà tout notre point de vue», podia llegir-se a *L'Indépendance* d'abril-maig de 1913, p. 111; citat per Zeev STERNHELL, *La droite révolutionnaire 1885-1914. Les origines françaises du fascisme*, Seuil, París 1978, p. 395.

25. NGUYEN, *op. cit.* (n. 19), p. 783.

«dans cette guerre des latins contre les germains, les latins ne peuvent pas périr, car Pallas Athénée les protège»²⁶.

Continuïtat inqüestionada de preteses essències al llarg del temps, doncs, amb independència de qualsevol avatar històric, i al servei d'uns suposats hereus que han de salvar-se gràcies a elles al mateix temps que, des de l'elitisme propi dels escollits, les perpetuen en el marc d'una tradició de valors immutables: això és, en aquella determinada conjuntura, l'ús ideològic del classicisme²⁷.

Per això un autor tan ponderat com René Wellek ha pogut referir-s'hi amb raó tot dient que

«the new classicism is an arid creed and has, with Maurras, Hulme and Ezra Pound, definite Fascist overtones.»²⁸

I per això també és que, en el decurs de la praxi històrica, la majoria d'aquests autors, ja en el període d'entreguerres, van fer una deriva clarament inequívoca cap als moviments feixistes. Demostrant així un cop més —tot sigui dit de passada— l'absoluta preeminència a l'hora de la veritat del fet *classe* per sobre del fet *nació*: els xovinistes de l'Action Française col·laborant amb els seus en principi enemics més frontals, els nazis alemanys (o els catalanets del nacionalisme lligaire passant-se als espanyols franquistes).

III. El classicisme a Catalunya

Eduard Valentí Fiol, en un article conceptuable ben bé com de fundacional en relació amb les qüestions que aquí ens ocupen, ja va constatar que «és un fet que els clàssics han servit a casa nostra per defensar les causes i les actituds més diverses»²⁹.

26. Fragment d'una carta adreçada per aquest escultor nord-català el 28-VIII-1914 a «un amic nostre», segons apareix reproduïda en la seva integritat per la redacció de la *Revista Nova* 25, 24-IX-1914, p. 5.

27. Cfr. aquesta afirmació de Maurras: «Profondément nationales pour nos contrées, les lettres classiques exercent donc aussi une forte séduction sur les étrangers par leur grand caractère de généralité: elles peuvent être nommées cosmopolites. On les goûte partout. Serait-il possible de les cultiver en tout lieu? Rien ne démontre parfaitement le contraire, en dépit de beaux privilèges constitués par la nature à cinq ou six peuples choisis», citat per Victor NGUYEN, *op. cit.* (n. 19), p. 801.

28. WELLEK, *op. cit.* (n. 6), p. 74.

29. «Presència de la tradició clàssica en la Renaixença catalana», publicat d'antuvi a *Convivium* 27, abril-setembre 1968, pp. 57-78, i recollit després al seu llibre *Els clàssics i la li-*

I ho il·lustrava amb una breu revisió que feia arrencar de Manuel de Cabanyes (o la remissió als originals clàssics «prescindint dels seus adeptes moderns, els neoclàssics»), passant per Torras i Bages (o el classicisme com a antídoto contra la «revolució») i Pompeu Gener (o l'antiguitat com a «base per a rebutjar la tradició conservadora i cristiana»), fins a desembocar —a través de l'antítesi entre un Costa i Llobera, que veu els clàssics com a exemple per «fugir de la realitat» a la cerca de «pures formes», i un Maragall, que els percep com a estímul per «endinsar-se en la realitat» a fi de «retrobar-se a si mateix»— en l'aclamació del classicisme en tant que afirmació d'una «personalitat del poble català» solidària «amb els pobles anomenats llatins» i en tant que suport al programa regeneracionista, desenvolupat «en sentit liberal» per Josep Miquel Guàrdia o, «en sentit conservador», per Eugeni d'Ors³⁰.

La resposta al perquè d'un tal varietat, la situava llavors Eduard Valentí en un concepte de tradició entesa no com a «punt de partença» o «transmissió d'un dipòsit», sinó com a instància legitimadora d'un grup, «ètnic o social», al qual la tradició se li apareix «com una invenció, en el doble sentit d'aquest mot: com a troballa d'una cosa que ja prèviament existia, o com una interpretació del present en funció del passat³¹. Des d'aquest sentit, això que anomenem tradició clàssica seria, més que una entitat espiritual única, un gran tresor on poden trobar-se materials per a la creació d'un gran nombre de tradicions.»³²

literatura catalana moderna, Curial, Barcelona 1973, pp. 15-54, que és per on el consulto; la cit. aquí adduïda és a la p. 53.

30. Eduard VALENTÍ, art. cit. (n. 29), pp. 53-54. Altrament, i ja amb posterioritat a aquest estudi capdavanter de Valentí, s'han referit al creixent fervor per tot el que era clàssic (o tingut per tal) en la Catalunya immediatament anterior al Noucentisme Carles Miralles, en el seu article, de títol pedrolà com ell mateix indica, sobre «Clàssics i no entre Modernisme i Noucentisme a Catalunya», publicat d'antuvi el 1972 al *Boletín del Instituto de Estudios Helénicos* (VI, 1) i recollit després al seu llibre *Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana*, Edicions del Mall, Barcelona 1986, pp. 63-82, i Joan Lluís Marfany, sempre amatent a precisar en els seus justos límits la distinció pertinent entre Modernisme i Noucentisme, en la seva aportació a l'estudi del primer d'aquests dos moviments dins el vol. 8 de la *Història de la literatura catalana* dirigida per Joaquim Molas, Ariel, Barcelona 1986, en esp. les pp. 110 i 132.

31. Pel meu compte, jo em permetria d'afegir: «i com una interpretació del passat en funció del present». A remarcar com Eduard Valentí se serveix ja en certa manera del concepte de «tradició inventada» abans que Hobsbawm el convertís en una eina epistemològica cabdal en la investigació històrica, a *The Invention of Tradition* (1983), trad. cat. a Eumo (1988).

32. Eduard VALENTÍ, art. cit. (n. 29), p. 54.

I, d'entre tot aquest cúmulo de tradicions possibles, tampoc no se li escapava a Valentí quina era la subjacent de manera immediata en l'esbombada pel Pantarca i els seus acòlits:

«Però no era de Plató, per molt que el cités, d'on venia el suposat classicisme de Xènius, sinó més aviat d'autors del tarannà de Maurice Barrès i de Charles Maurras. Era, de fet, un neoclassicisme abarrocat i *ancien régime*, revestit, això sí, amb formes d'una modernitat estrident.»³³

O dit altrament: el classicisme promogut programàticament pels noucentistes presenta com a diferència substantiva, en relació amb el professat pels seus predecessors de la Renaixença i del Modernisme, el fet d'inscriure's ja en les coordenades d'una acció clarament política —concretament la desplegada pel catalanisme burgès aplegat a l'entorn de la Lliga— i el fet de remetre's, subsegüentment, a efectes d'importació mimètica, als valors reactius propugnats en estricta coetaneïtat dins l'àmbit europeu pels homes d'Action Française i, de manera més subsidiària, pels de l'École Romane.

Un deute, aquest, assumit a gratient pels seus contraents i que, en els seus aspectes de calcomania més degradada, havia estat ja denunciat oportunament, poc temps després de la fallida del projecte noucentista, per Joan Crexells. Era aquest qui, amb el pretext d'una controvèrsia entre Josep M. Junoy i Josep Pla, advertia sobre la conveniència de

«[...] tenir present que la tendència classicitzant ha arribat i es fa valer ara a Catalunya embolcallada en el conjunt de doctrines de l'Action Française, però, per exigències de sistema i d'oportunisme polític, suposa que certes tesis o posicions n'impliquen d'altres, i aquestes implicacions són sovint molt discutibles»,

tot retraient alhora que

«[...] del classicisme, se'n té, per molts, un concepte equivocat. La raó és que molt sovint, en lloc d'estudiar els clàssics, estudiem els predicadors del classicisme»

i postil·lant a continuació, ja amb tàcita referència *ad hominem*, que

«[...] el que passa és que els nostres noucentistes no hi han arribat, als clàssics; s'han quedat a *La Ben Plantada*. Per un estat de coses

33. *Ibid.*, pp. 51-52.

absurd, fins ara, l'home que ha predicat el classicisme ha obtingut més apassionats del classicisme que dels clàssics»,

per acabar afirmant, amb irònica admonició,

«que cal no prendre gat per llebre, ni Maurras per Tucídides.»³⁴

I encara en l'article publicat immediatament després, sota el títol prou més explícit de «Els clàssics i la política», constatava categòricament que

«els reaccionaris moderns fan, impunement, una selecció dels clàssics i és clar que aleshores tot —o gairebé tot— el que [n']admeten és favorable a les seves doctrines»³⁵.

Una crítica, provinent d'aquest coneixedor de primera mà dels clàssics que era Crexells, majorment lúcida i acerba com més acríticament mimètica resultava la receptivitat indiscriminada que s'havia fet per aquests topants del classicisme fabricat al servei de la reacció per certs apologetes gals originaris en gran part del *Midi*.

En qualsevol cas, l'estudi aprofundit de la recepció que hom va fer a la Catalunya noucentista de les doctrines de l'Action Française, i de la influència que aquestes van exercir tant en la configuració del nacionalisme burgès com en els valors ideològics i en les creacions de la *intelligència* local, és una de les grans assignatures pendents si volem pervenir al ple coneixement de la història cultural del país en un dels seus moments més dinàmics³⁶.

34. Joan CREXELLS, «Els clàssics i la joventut», *La Publicitat*, 17-VII-1924; reproduït a *Obra Completa*, I, La Magrana, Barcelona 1996, pp. 525-529, que és d'on cito (en aquesta edició apareix datat, per error, del dia 27).

35. *La Publicitat*, 24-VII-1924, dins *Obra Completa* cit., pp. 530-534.

36. Són aportacions recents amb valor desigual les de Jaume VALLCORBA, *Noucentisme, Mediterraneisme i classicisme. Apunts per a la història d'un estètica*, Quaderns Crema, Barcelona 1994, i de Jaume AUFERIL, «A propòsit del Noucentisme, un moviment polèmic», *Revista de Catalunya* 95, abril 1995, pp. 77-90. Molt més solvents són les d'Albert MANNENT, «Notes sobre la recepció de Charles Maurras a Catalunya», dins ID., *Del Noucentisme a l'exili. Sobre cultura catalana del Nou-cents*, PAM, Montserrat 1997, i, sobretot, de Vicente CACHO VIU, *Revisión de Eugenio D'Ors*, Quaderns Crema en col·laboració amb Amigos de la Residencia de Estudiantes, Barcelona 1997. Vaig tenir oportunitat de referir-me críticament a les dues primeres a «El Noucentisme: balanç finisecular d'un moviment primisecular», *Journal of Hispanic Research*, vol. 4, 1995-1996, núms. 1-2, pp. 211-227, i més en concret, a les pp. 222 i 222-223, respectivament; i vaig ressenyar les dues segones a «Usos del Noucentisme», *Els Marges* 58, setembre 1997, pp. 73-92 i, més en concret, pp. 74-76 i 87-92, respectivament.

Però mentre esperem que algú es decideixi a tirar-lo endavant en tota la seva complexitat, em permeto d'adduir-ne algun exemple significatiu a propòsit del tema que aquí ens ocupa.

Són textos com ara dos de Josep M. López-Picó, dedicat l'un a Maurice Barrès, en elogi del fet que aquest, «com Jean Moréas, com Maurras, com Sorel —tots ells flors de l'esperit francès— predica el retorn al classicisme», entès el tal classicisme com «el deler que cerca de restaurar la disciplina íntima de la consciència en l'ordre del pensament» i considerat com una «tendència natural de l'esperit francès», que, a tall de correctiu, el salvaria «dels perills de morir al mig de les gosadies i experiments a què l'inclina la seva generosa inquietud de renovació»³⁷.

I dedicat l'altre a Charles Maurras, la doctrina del qual proclama de més interès que «cap novel·la» i «en la qual, amb sostinguda i creixent vigoria, s'exercita, es manté i es fa sobirà el domini de la raó damunt de la passió», alhora que pondera el personatge com «l'home d'acció que obeeix l'impuls violent de la necessitat de l'èxit i arriba a justificar la violència com una mesura *de policia* [...] per afirmar l'ordre i la perfecció», raó per la qual «a pesar del seu conservadorisme no li podem dir conservador»³⁸.

O és el cas, llampant, de la glosa orsiana d'11-XII-1909, intitulada «Petita oració», de la qual sabíem fins ara que partia del referent real de les troballes arqueològiques fetes a les excavacions d'Empúries en el transcurs dels mesos anteriors. Més concretament: el 19 d'agost d'aquell any, encara no un mes després de l'anomenada Setmana Tràgica —i, doncs, amb el país i, en especial, les seves classes dominants, en estat encara de commoció pels fets sagnants que s'hi havien esdevingut, ultra els que s'havien de succeir poc després, amb el judici contra Ferrer Guardia i el seu afusellament aquell mateix octubre, etc.—, és que s'havia exhumat una testa de marbre blanc de 12 cm d'alçada, «infinítament més bella que tot lo trobat fins a les hores y infinítament més bella que tot lo que després se trobaria»³⁹; aquesta descoberta, afegida a la que s'efectuaria el 25 d'octubre d'aquell mateix any amb l'estàtua, de cos sencer, d'Esculapi, i de la qual fou considerada com una mena de pròleg⁴⁰, va constituir, enmig de la inquietud i de la in-

37. J.M. LÓPEZ-PICÓ, «Maurice Barrès», *La Revista*, any III, núm. XXXIII, 16-II-1917, pp. 80-81.

38. J.M. LÓPEZ-PICÓ, «Charles Maurras», *La Revista*, any III, núm. XLVIII, 16-IX-1917, pp. 335-336.

39. *Vid.* Ramon [sic] CASELLAS, «Les troballes escultòriques a les excavacions d'Empúries», *Anuari* de l'Institut d'Estudis Catalans, any III, 1909-1910, Henrich y C^a, Barcelona 1911, pp. 281-295; la citació adduïda correspon a la p. 285. Aquest autor apuntava igualment que la tal testa era «còpia tal volta d'un model obrat pels contemporanis de [Praxítel·les] i que «potser formava part del conjunt d'una estatueta de Diana», *ibid.*, p. 286.

40. Vegeu Casellas, *ibid.*

certesa provocades per la revolta popular d'aquell estiu, ara així com una injecció de moral per al projecte noucentista i, més en particular, per al muntatge ideològic que desplegava aquest a l'entorn del concepte vertebrador de classicisme: allò que ara sorgia de les ruïnes d'Empúries era vist com la confirmació de la continuïtat que existiria entre la Catalunya grega, clàssica, i la Catalunya actual; era el passat, degudament idealitzat, el que semblava venir en ajut i en validació de la Catalunya exultant i alhora convulsa de començaments del XX. Per això Ors s'adreça en la glosa en qüestió a aquella «petita testa de Venus, que potser ets una petita testa de Diana» en demanda de protecció i de guiatge, talment com ho hauria fet — atès l'estergiment que hi fa, ja començant pel mateix títol, del llenguatge religiós— un devot prostrat davant una imatge sacra. Pura retòrica al servei d'una ideologia molt concreta.

Doncs bé: aquesta glosa en realitat no fa sinó aplicar idèntic motllo igualment retòrico-ideològic que l'encunyat per Maurras en la seva «Invocation à Minerve», un text escrit per al primer número de la revista *Minerva*, fundada i dirigida pel seu amic René-Marc Ferry, el 1902⁴¹, en el qual, a partir d'un fet anàleg, o sigui, com diu el mateix Maurras, de la troballa d'un bust en marbre de Minerva a la «vieille ville» de Poitiers, aquest va bastir en clau prosopopeica tota una pregària a la deessa romana en demanda de «la mesure de l'âme, ô cadence de l'univers», tot ponderant-ne la «leçon» en virtut de la qual «nos pires déchéances se souviennent qu'il est de règles, des figures, des lois divines, sur lesquelles se conçoit le bonheur et se peut fixer la beauté», i tot exaltant-la com a «déesse amie de l'homme» ja que «ton charme seul est apte à nous introduire au divin!».

Ors llavors s'hauria limitat, a gratcient o a la insabuda, per bé que d'una o altra manera sotmès a la influència d'un text que sens dubte coneixia, a repetir, partint d'un pretext anecdòtic semblant i amb idèntica intencionalitat suasòria entre la seva clientela potencial, el mateix missatge essencialista i conservador propagat, *sub specie classicorum*, pel capdavanter indiscutible en unes tals qüestions: *monsieur* Charles Maurras.

Altrament, la literatura entimemàtica generada a l'entorn d'aquesta troballa arqueològica, i de la significació que li fou atorgada, va tenir continuïtat en la creació poètica a través d'una de les composicions més emblemàtiques de la Catalunya noucentista: el sonet de Josep Carner «Camperola llatina»,

41. Reproduït d'antuvi com a apèndix dins l'obra de Maurras *L'Avenir de l'Intelligence* (1905) i, després, sempre del mateix autor, dins *Athènes Antique* (1918), pp. 139-151, que és l'edició de què em serveixo.

dedicat significativament a Eugeni d'Ors i aparegut dins el llibre *Verger de les Galanies*, del 1911⁴².

(Fora ja del període aquí estudiat, però remarcable per tal com posa en relleu un cop més el caràcter del tot polivalent de l'anomenat classicisme, és el llibre, singular dins el context cultural de l'època, d'Agustí Mariné, *Heroisme com a estil de viure*⁴³. El classicisme hi és dreçat a tall d'antídot contra l'existencialisme, llavors aquí encara en voga, i com a incentiu d'una nova mística enfront del creixent materialisme, tot plegat en un nou intent per fer casar el llegat clàssic, especialment el grec, amb el cristianisme. Un assaig, en definitiva, de sincretisme per mitjà de l'apel·lació a l'heroic i a l'apoteosi tanatolàtrica que se'n fa derivar)⁴⁴.

IV. El discurs noucentista sobre el classicisme

És el verbalitzador per excel·lència del Noucentisme, Eugeni d'Ors, qui també genera el discurs sobre el classicisme més embolcallant i recurrent⁴⁵. Tot al llarg de l'obra de la seva vida, el *Glosari*. Però també en avinenteses altres, com ara conferències en palestres poc habituals⁴⁶.

Qui en dilata possiblement al màxim l'abast conceptual és tanmateix Bofill i Mates, en un text poc conegut de pretensions doctrinals on malda per

42. M'hi he referit més per extens a Josep MURGADES, «La mediterraneïtat noucentista: plasmació estètica i coartada ètica», en premsa a les Actes del 17. Deutscher Katalanistentag celebrat a Münster l'abril de 2000.

43. A. MARINÉ, *Heroisme com a estil de viure*, Editorial Arc, Barcelona 1963.

44. La brillant i sòlida impugnació que fa Jaume Pòrtulas —a «En els navilis de Pantagruel», *Els Marges* 32, setembre 1984, pp. 25-44— de certa lectura sagristanesca de què fou objecte Carles Riba, m'estalvia d'estendre'm sobre altres manifestacions més o menys recents deutores d'un concepte igualment irracional i tronat de classicisme.

45. El tema va ser ja objecte d'una oportuna monografia de Carles GARRIGA, *La restauració clàssica d'Eugeni d'Ors*, Barcelona, Curial, 1981. Molt abans, però, havia donat peu a la paràfrasi encomiàstica de Luciano ANCESCHI, *Eugenio D'Ors e il nuovo classicismo europeo*, Rosa e Ballo, Milà 1945, la qual testimonia si més no el predicament internacional aconseguit aquells anys per Don Eugenio.

46. És el cas de la pronunciada a la seu del CADCI el 21-XII-1909, a tall d'introducció a un cicle de conferències sobre educació civil, publicada sense títol a *Revista Anyal* [cit. a partir d'ara RA], juliol 1911, pp. 7-12. També el de la llegida a Bilbao el 16-I-1915 amb el títol de «Defensa del Mediterrani en la Gran Guerra», publicada a *La Revista* [cit. a partir d'ara DMGG], núm. 2, 10-VI-1915, pp. 3-5, núm. 3, 10-VII-1915, pp. 5-7, núm. 4, 10-VIII-1915, pp. 2-4, núm. 5, 10-IX-1915, pp. 4-6.

equiparar el classicisme amb un ampli sistema epistemològic, vàlid allhora com a mitjà d'acció operativa en els més diversos camps⁴⁷.

Torres-Garcia és qui possiblement hi teoritza des d'uns supòsits més purament artístics, per bé que no menys idealitzants i, doncs, falsejadors⁴⁸.

Altres, com Farran i Mayoral o com el primer Riba, es limiten a fer de caixa de ressonància del *cogito* orsià al respecte, de manera més impostada aquell⁴⁹, prou més matisada aquest⁵⁰.

Per no parlar de tots aquells autors, tant literats com artistes, de major o menor incidència, que, en el decurs d'aquelles primeres dècades del XX, van creure en l'anomenat classicisme com en una mena de fe laica, no forçosament incompatible amb la religiosa, a través de la qual modelar, tot sentint-se legitimats, les reformes a què aspiraven per a la societat catalana en el marc del reformisme burgès.

Aquí, per òbvies raons d'espai, em limitaré a subratllar només alguns dels trets més comuns en aquest discurs de valoració entusiàstica del classicisme. Al capdavant, és en les amfibologies d'un llenguatge deliberadament polisèmic on cal situar l'ús eminentment ideològic que els noucentistes, a la saga segons hem vist de Barrès, Maurras *et leurs copains*, fan d'aquest concepte de classicisme, brandat segons s'escaigui a tall de noció globalment generalitzadora o reductivament excloent, d'antídote contra segons què o d'estímul a favor de segons què altre, adés afirmant, adés negant.

47. Aquest text, d'antuvi també una conferència, pronunciada a la seu de la Lliga Regionalista el 22-XI-1907, va apàreixer en castellà a *La Cataluña* amb el títol de «Clasicismo Nacional» [cit. a partir d'ara CN], núm. 14, 4-I-1908, pp. 4-7, i núm. 15, 11-I-1908, pp. 20-24. En l'edició a cura de Jordi Casassas del llibre de BOFILL I MATES, *L'altra concòrdia i altres textos sobre el catalanisme*, La Magrana i Diputació de Barcelona, Barcelona 1983, va ser-hi reproduït en traducció catalana (pp. 3-32). Sobre la significació política del text en qüestió, *vid.* també Jordi CASASSAS, *Jaume Bofill i Mates (1878-1933)*, Curial, Barcelona 1980, pp. 98-102.

48. En especial als seus dos llibres *Notes sobre art* (1913) i *Diàlegs* (1915); reeditats a cura de Francesc Fontbona dins Joaquim Torres-Garcia, *Escrits sobre art* [cit. a partir d'ara EsA], Edicions 62 i «la Caixa», Barcelona 1980, pp. 37-105 i 121-173, respectivament. Sobre aquest pintor, i en relació amb el tema que ens ocupa, és útil de consultar el recent llibre de Joan SUREDA PONS, *Torres García. Pasión clásica*, Akal, Madrid 1998, en esp. el cap. III, «Ser de una época y de una tierra», pp. 69-98.

49. Veg. la següent afirmació d'Eduard VALENTÍ, dins *op. cit.* (n. 29), p. 52 n. 35: «La veritable faç del classicisme de Xènius apareix, amb aquell relleu que només donen les caricatures, en les manifestacions d'alguns del seus deixebles», com a exemple dels quals Valentí cita tot seguit Farran i Mayoral i un seu article la referència exacta del qual és «Les idees» [cit. a partir d'ara LI], *La Revista*, any III, núm. XXX, 1-I-1917, pp. 15-18.

50. Vaig fer-ne un mínim resseguiment a «Carles Riba entre Eugeni d'Ors i Pompeu Fabra», dins *Actes del Simposi Carles Riba*, PAM, Montserrat 1986, pp. 175-191. Per una panoràmica més global vegeu Jordi MALÉ PEGUEROLES, *Carles Riba i el Noucentisme. Les idees literàries (1913-1920)*, La Magrana, Barcelona 1995.

El discurs noucentista sobre el classicisme és, doncs, un discurs:

1) **Essencialista**: la realitat hi és percebuda només des de l'òptica d'allò tingut per immutable —les «essències»—, al marge de les sempre canviants i complexes circumstàncies de l'esdevenir-se històric⁵¹. Aquesta perdurabilitat de l'únic que hom considera veritable es fa dependre de sengles nocions degudament hipostatitzades: la tradició, en l'eix cronològic⁵², i la mediterraneïtat, en l'espai⁵³.

2) **Autoritari**: l'investida contra la democràcia parlamentària del moment troba en la invocació tendenciosa del classicisme un dels seus millors aliats⁵⁴; basta associar-lo, sense forçar gaire els tòpics, amb equilibri, ordre,

51. Bofill i Mates, en la contraposició que fa del classicisme enfront del realisme i del naturalisme, argumenta que només aquell resulta apte per reflectir «la esencia de la naturaleza», ja que únicament el classicisme és «el verdadero sistema estético basado en la naturaleza», fins al punt que «no sólo es positivista de los hechos que pasan, sino también de las esencias que perduran» (CN, p. 4).

Farran i Mayoral ho comprimia així tot plegat deu anys després: «En quan[ti] a les nostres generacions, són i treballen dins aquests corrents classicistes qui predominen avui arreu del món. Hem comprès que érem dels més cridats a posar-nos el problema del classicisme, puix an això ens obligaven les més pures tradicions, la situació geogràfica, els caràcters essencials de la raça pròpia» (LI, p. 16).

Pel seu compte, i amb referència només a l'art, Torres-Garcia ho formulava en els termes següents: «Per a nosaltres [el classicisme] no és de cap manera un art derivat de les formes gregues, sinó quelcom completament independent, fora de tot lloc i temps, encara que per antonomàsia pugui i degui apel·lar-se clàssic l'art grec» (EsA, p. 40).

52. Cfr. com, dels dos textos següents d'Ors, el primer remet a la tradició clàssica en tant que element reactiu contra el positivisme i el determinisme en general, el segon en tant que element identitari dels països llatins enfront dels septentrionals:

«No vulguem dir-nos ciutadans si continuem deixant que el nostre esperit i la nostra conducta s'agitin lliures a l'atzar de les influències del medi o de les circumstàncies, o restin esclaus d'una tradició que no sia la nostra tradició essencial, la que es remuntes a les deus hel·lèniques...» (RA, p. 11; adequo l'ortografia dels textos a l'actual normativa).

«Un amic pintor m'escrivi de Brussel·les estant: «També aquí els manca classicisme...». Sí, però el que en ells pot ésser una falta, en nosaltres és un pecat. Nosaltres, en sortir-nos del classicisme, desobeïm la llei essencial de la nostra Raça. Viollem la vera tradició profunda i oculta sota la fullaraca de la tradició pintoresca i superficial.», glosa «Vària», *La Veu de Catalunya* [a partir d'ara LVC] 8-IV-1910.

53. Sobre això remeto al meu art. cit. *supra* (n. 42) sobre «La mediterraneïtat noucentista ...» i a les citacions adduïdes de diferents autors sobre el particular, en especial de Torres-Garcia. Ara i aquí em limito a citar només la glosa «Empòrium», LVC 19-I-1906, escrita amb motiu de l'estrena de l'òpera del mateix nom original d'Enric Morera a partir d'un llibret d'Eduard Marquina, en la qual Ors associa sinecdòquicament el nom d'Empúries amb tot el llegat clàssic i, metonímicament, amb la mediterrània, amb vista a «descobrir lo que hi ha de mediterrani en nosaltres, i afirmar-ho de cara al món, i expandir l'obra imperial entre els homes».

54. No cal recórrer al text de cap antidreyfusard conspicu per trobar mostres d'aquesta ofensiva: «[...] los partidos políticos, tanto en la esfera social como en la política, como

mesura, per passar tot seguit a identificar-lo amb llei⁵⁵, obediència⁵⁶, autoritat⁵⁷. El classicisme esdevé així una mena d'hiperònim prestigiós on englobar les dues grans estructures disciplinadores de l'època: el nacionalisme⁵⁸, en la vessant laica, i la religió⁵⁹, en la sacra.

en la individual, son de fatales consecuencias [...] los partidos políticos transforman el parlamento en un verdadero teatro en el que la declamación y la mímica se llevan los aplausos y la jefatura [...] los partidos políticos, tales como se entienden hoy día por nuestros viejos estadistas, son completamente inadmisibles [...], Jaume BOFILL I MATES, CN, p. 22.

55. Cfr. un altre fragment del mateix text, impagable, de Bofill: «El clasicismo es amigo de la ley. La ley no es el círculo tiránico que aprisiona las cosas, sino la cristalización de sus esencias y el camino de sus existencias. La ley de las cosas se confunde, casi, con las cosas mismas. Por esto la ama el clasicismo, esencialmente realista.», CN, p. 4.
56. La imatgeria orsiana no pot ser en aquest cas més expressiva: «Obediència no vol dir tan sols no mossegar, mes sotmetre's a regla. Tot animaló discret és un model de classicisme», glosa «Ingratitud», LVC 17-VIII-1906; aquesta analogia és forçada al màxim a *La Ben Plantada* quan equipara: «La Ben Plantada i un matxo de sínia: la mateixa profunda, tranquil·la, noble obediència en tots dos!», LVC 23-IX-1911.
57. Cfr. la següent afirmació del jove Riba, entre taxativa i epifànica: «Per després d'aquesta fosca edat Mitjana que en uns pocs anys intensos el món sembla travessar, tot anuncia un nou Renaixement. L'home realitzarà, més avant que mai, les seves possibilitats; les masses s'ordenen lliurement per a la col·laboració sota les noves fórmules de l'autoritat. I autoritat —és classicisme.—, «La nostra expansió literària» [cit. a partir d'ara LNEL], LVC 5-VI-1919; cito segons l'edició d'*Obres Completes* a cura d'Enric Sullà, vol. II, Edicions 62, Barcelona 1985, pp. 125-126.
58. Remeto a l'epígraf III: «Teoría del clasicismo nacional o Nacionalismo» de l'art. repetidament cit. de BOFILL, CN, pp. 6-7, en què l'autor enarbora la bandera del tal nacionalisme per arremetre precisament contra els principis configuradors del que havia estat la revolució burgesa de ben bé un segle abans: «liberté, égalité, fraternité». I extrec el següent paràgraf d'allò més explícit de Farran i Mayoral: «En Política: el classicisme a l'europea rebutja tot pintoresc i reduït regionalisme en nom del més exigent nacionalisme. Com en l'antigor el culte a la Ciutat. Kulturkampf decidida. Autoritat. La gran política eficaç dels preparats, els competents; aspiració a la dictadura espiritual de Catalunya» (II, p. 17).
59. Tot i la relativa llargada, paga la pena de reproduir el següent fragment de la conferència d'Ors a la seu del CADCI, tot recordant que aquesta hi havia estat pronunciada encara no mig any després de la Setmana Tràgica, i destacant-lo com un bon exemple de la tàctica embolcallant del llenguatge orsià, en què per mitjà d'una enumeració se subsumeixen tot de realitats tingudes per positives dins conceptes claus del seu discurs: «[...] No! El nostre Civilisme no era encara un ver Classicisme; i si es deia Classicisme només prenia el títol per faisó formal i erudita i com per un joc. Ara veiem que no hi ha tal joc, que no pot haver-hi tal joc; que el Classicisme ens porta una gran potència, és ver, però alhora una gran responsabilitat... Sonet, Gal·licismes, Columnetes, Escalinates, Proses disertes, Estil Imperi, Acadèmies, Instituts, Gloses, Eleccions, Modals, Bons Mots, Cortisanies, Refinaments, Horacianes, tragèdies gregues o neo-gregues, Teatres municipals, Municipalitzacions de serveis, Habituds ciutadanes, Escrits sobre ciutadania, Estatismes, Imperialisme, Intervencionisme, Humanisme; Etica sexual, Etica civil, Cultura, res volen dir si, per dintre, profundament, cordialment, *carnalment*, no lliga totes aquestes

3) **Moralista**: El fi últim d'aquesta teorització sobre el classicisme tan bon punt transformada en pràctica ha de ser llavors el d'incidir en pautes cohesionadores de comportament per la via que pretesament emanaria de l'exemplaritat formal atribuïda als clàssics⁶⁰. D'uns clàssics equiparats absolutament i *tout court* amb honestat⁶¹.

4) **Esteticista**: I, com que la màxima *nulla aethetica sine ethica* és ineluctablement reversible, es procedeix a equiparar reductivament amb una estètica el que havia estat concebut com una intervenció en qualsevol àm-

coses una mateixa essència íntima, un esperit entusiàstic, una *religiositat*, és a dir, *una fe*, lligada a una general *actitud*, conservable estrictament, en tots i en cada un dels actes de la vida, i guiadora i solucionadora de sos problemes fonamentals», RA, pp. 10-11. Anys més tard, l'Ors espanyol havia concretat ja molt més, pel que fa al classicisme, aquesta tal «religiositat»: «Pero mientras más adelanto en ciertas meditaciones, más claro me parece ver que añadir el término clasicismo al término catolicismo resulta siempre una especie de pleonazgo», glosa «Algo por hacer», dins *Nuevo Glosario II (1927-1938)*, Aguilar, Madrid 1947, p. 35.

En l'endemig de l'un i de l'altre text, l'incansable tornaveu del Pantarca, Farran i Mayoral, ho havia deixat també més que clar: «En Religió, classicisme vol dir catolicisme, submissió a l'autoritat de l'eterna Roma; adhesió a l'Església universal qui no sols és vetlladora per la doctrina més pura, sinó assimiladora i conservadora del més preciós i excel·lent de les civilitzacions antigues, en organització, en disciplines, en maneres. Abelliment del culte exterior; conreu i execució perfecta de la litúrgia», LI, p. 17.

60. Cfr. els paràgrafs de cloenda de les respectives conferències de Bofill i d'Ors, més sociopolititzant el del primer, més ètic i deontològic el del segon:

«El clasicismo nacional, incluso en esta acción extensa llamada imperialismo, aspira a la suprema ecuación social. Dominar a los otros sin contaminarse. Luchar y vencer, sin alterarse, con serenidad verdaderamente olímpica» (CN, p. 24).

«Jo no tinc més paraules d'Introducció a dir, sinó aquesta: no oblideu mai, tots ple-gats, que això del Classicisme no és pas un joc, com uns altres Jocs Florals, ni un afer de tecnicisme tampoc, com ara el Congrés de Govern municipal, que acaba de celebrar-se. Que es tracta d'un concepte ple, global, del món i de les coses, i d'una norma total i estricta de conducta. I, per consegüent, cadascú de vosaltres, cadascú de nosaltres, de la seva professió de Civilitat ha de respondre amb la pròpia vida» (RA, p. 12).

I vegeu també com ho sintetitzava el sempre delerós Farran i Mayoral: «En Moral, privada i pública [i, classicisme vol dir]: predomini del Seny damunt els instints. Senyorejament i utilització de les passions per les *bones causes*. Lluita contra la moral burgesa de la por i l'abstenció covarda, mes també contra el llibertarisme naturalista i la ridícula *moral perversa*. Com a Norma, la «Gran Salut» del cos i de l'esperit» (LI, p. 17).

61. A la glosa «Funerals de Moréas», LVC 7-IV-1910, amb motiu del decés de qui havia estat juntament amb Maurras el fundador de l'École Romane, Ors es feia ressò del que n'hauria dit Maurice Barrès: «Jo crec que un sentiment dit romàntic, quan arriba a un grau superior de cultura, esdevé clàssic... Devenir clàssic, senyors, és, decididament, de-estar tota sobrecàrrega, és assolir una delicadesa d'esperit, que rebutja les mentides, per amables que es facin, i que no pot gustar ja sinó el que és ver: és, en una paraula, devenir més honest».

àmbit de la realitat social⁶². Es tracta d'embellir una acció qualsevol a còpia d'associar-la amb el concepte hipostatitzat de «clàssic»⁶³.

5) **Escatològic**: De l'acompliment del programa reformista planejat per la burgesia compromesa amb el catalanisme polític, en una conjuntura històrica —la del canvi de segle primer, la resultant de la conflagració del 1914 després— percebuda com a crucial, se n'esperança una regeneració en termes gairebé de parusia laica⁶⁴.

V. Consideracions conclusives

1. Una primera consideració, de tipus genèric, sobre el muntatge retòric i conceptual desplegat a l'entorn de l'anomenat classicisme, fóra la consistent a subratllar allò que aquest presenta inevitablement d'opció ideològica a favor de certes estratègies, eminentment culturals si no francament culturalistes, de cohesionament col·lectiu, promogudes des del capdamunt de la piràmide social, i de legitimació, en conseqüència, d'uns valors determinats i dels grups que aquests avalen i pels quals són alhora propugnats.

Si hem de jutjar llavors per l'ús que majoritàriament i de manera sovint militant se'n fa des de finals del XIX i fins a mitjan del XX, per força convindrem, segons hem vist, que els totalitarismes pre-, para- o directament feixistes destaquen de manera especial en aquesta exaltació classicista.

62. «Principi estètic—essència del Classicisme: les lleis són normes, però també són armes», glosa «El gran principi», LVC 21-XI-1908. En una glosa construïda anafòricament tota ella a còpia de remetre a la consigna integrant de la segona part del díptic diferents «principis», importa de remarcar aquí com l'«estètic» és el referit significativament al classicisme.

63. «Una de les característiques del Nou-cents és aquesta: com que som *clàssics*, sabem no estridir la nostra energia en violència, sinó rimar-la en elegància», glosa «En Joan Palau, noucentista», LVC 21-IX-1906.

64. No pas altrament s'explica la resolució d'obres com *La Ben Plantada* o les *Lletres a Tina*, o també de la ja citada conferència d'Ors a Bilbao quinze dies després de l'enllestiment d'aquelles, DMGG, i la remissió final que hi trobem a la glosa «La casa i la ciutat», LVC 25-V-1916, on es reafirma en la creença: «...Però l'endemà d'aquesta guerra —a Bilbao es vaticinava— es dirà Classicisme».

I un to semblantment escatològic és el que traspua l'article citat de Riba, LNEL, on llegim: «La intervenció catalana en art pot ser, doncs, avui, única. Una fi del quatre-cents que es continuï no en les seves anècdotes, sinó en el seu pur sentit pregon; no amb unes soles humanitats greco-llatines, sinó també amb unes novíssimes humanitats, que abracessin les irrenunciabls adquisicions del quatre-cents al nou-cents. En un mot, les normes eternes presidint les noves mitologies».

Un paràgraf en aparença tan innocent i en principi subscribable com ara el següent:

[...] l'educació bàsica ha de ser sempre ideal, ha de correspondre's principalment amb les disciplines humanístiques i proporcionar les bases per a una ulterior especialització científica. Altrament es renunciaria a unes energies que sempre són necessàries per al salvament de la nació, abans que qualsevol disciplina tècnica o d'altra mena. Sobretot no ha de permetre's que, en l'ensenyament de la història, es negligeixi l'estudi de l'antiguitat. La història de Roma, en les seves grans línies, és i continuarà sent la millor de les guies no sols per al present, sinó també per a qualsevol altra època. I també l'ideal hel·lènic ha de ser conservat en la seva exemplar bellesa [...]

és directament extret, com ens recorda Luciano Canfora, del *Mein Kampf*⁶⁵. No calen, doncs, gaires més comentaris en aquest sentit.

D'altra banda, però, és igualment un fet que, en virtut d'idèntics valors com els aquí apuntats i que concorren —o es fan concórrer— en allò que diem entendre per classicisme, hem assistit també a una manipulació d'aquest des de l'extrem contraposat, sobretot des del final de la segona guerra i fins a la caiguda del mur. George Steiner ens ofereix a les seves memòries una lúcida reflexió al respecte:

«Els règims despòtics poden exercir la coerció en nom del “clàssic” en l'art, la música i la literatura. Una imposició com aquesta va produir certs resultats notables a la Unió Soviètica i l'Europa oriental pre- 1989. En alguns moments, al Berlín Est, Varsòvia o Leningrad, podia haver semblat com si Goethe i Schiller, Mozart i Puixkin haguessin eclipsat la fullaraca. Recordo vespres a Berlín amb una oferta de mitja dotzena de recitals de música clàssica i obres de teatre serioses de Sòfocles a Shakespeare i Brecht. Em confesso culpable de trobar-ho una mica foscament embriagador. El preu concomitant d'opressió, de censura era, sens dubte, intolerable. L'impacte pedagògic, a més a més, sembla haver tingut curta vida. A les llibreries que coneixia del Berlín Est o Weimar, si han sobreviscut, Jackie Collins i les videocassetts han expulsat ràpidament Hölderlin i Les-

65. Luciano CANFORA, *Ideologie del Classicismo* (1980), trad. esp. publicada per Akal el 1991 amb el títol *Ideologías de los estudios clásicos*, el passatge aquí esmentat és a la p. 9. He pervingut a coneixement d'aquesta obra gràcies a les amables indicacions dels col·legues de Filologia Grega de la UB participants a l'Aula Carles Riba.

sing. Pràcticament de la nit al dia, la llibertat va reclamar el seu dret inalienable a l'hamburguesa.»⁶⁶

Atès el fet que a hores d'ara la cultura de l'«hamburguesa» sembla més que establerta, la qüestió estaria llavors, ja que no a creure'ns que puguem ara per ara contrarestar-la efectivament, sí almenys a intentar de pal·liar-la des d'una posició davant allò canonitzat com a clàssic i dels estudis corresponents que, tot eludint la possible temptació de llençar definitivament per la borda un tal llegat, fos capaç alhora de sostreure'l d'instrumentalitzacions descarades en mans de qualsevol possible despotisme il·lustrat de nou encuny (amb el dubte de si la tan esbombada globalització pot acabar emmenant a un d'aquests o bé si aboca ja directament a una nova edat mitjana de signe diametralment contraposat però no menys «bàrbar»).

2. La segona consideració caldria referir-la a l'espai lingüístic i cultural que aquí pròpiament ens ocupa, el català. En què va traduir-s'hi de substàncions el classicisme que hi van pregonar els homes del Noucentisme?

Si deixàvem ara de banda tot de vàries manifestacions artístiques i literàries que, en els més diversos àmbits, i amb resultats més o menys desiguals, van ser programàticament gestades i creades sota l'aura de la ideologia classicitzant, no costarà gaire acordar que la Fundació Bernat Metge va constituir la realització més destacada de tot aquest procés.

No m'entretindrè aquí a parlar-ne amb més detall perquè no em pertoca de fer-ho a mi en el marc del Simposi que avui ens aplega. Però sí que, com a mostra palesa de fins a quin punt la FBM va contribuir a la «construcció d'una ideologia nacional» —si més no durant l'època en què aquesta fou desenvolupada sobretot per la burgesia compromesa amb el catalanisme polític—, esmentaré dos testimonis contraposats, per bé que complementaris, proferits des de cultures nacionals altres que la catalana.

L'un és de Jean Malye, un francès catalanòfil (!) que observa amb manifesta simpatia el desenvolupament econòmic i material de Catalunya en el marc del nacionalisme polític i que, en l'àmbit cultural, hi estableix una relació indissoluble amb la represa cultural i lingüística, perfectament exemplificada, segons ell, en la creació de la FBM, la qual, en assegurar «la réalisation de la nouvelle collection des auteurs grecs et latins», «travaille pour les pro-

66. George STEINER, *Errata. An examined life* (1997), trad. cat. publicada per Proa el 1999; la cit. aquí adduïda és a la p. 148.

fesseurs et les étudiants, c'est vrai, mais elle travaille surtout pour le peuple chez qui elle veut rendre vivace la tradition nationale»⁶⁷.

L'altre és de Ramiro de Maeztu, de caire absolutament antitètic, el qual, amb motiu de l'exposició del llibre català a Madrid el 1927, organitzada per alguns intel·lectuals espanyols com a desgreuge per la persecució a què es veia sotmesa llavors la llengua catalana per la Dictadura primoriverista, no va poder per menys de doldre's —en un arravatament de sinceritat que altres ben del cert que es deurien reprimir per raons d'estricta cortesia— de l'èxit de la FBM: «¡Lástima también que el humanismo de los clásicos sirva para alejar a las generaciones catalanas de su propia unidad ibérica!»⁶⁸.

Allò a què responia la FBM, allò que aquesta aspirava a propiciar, no era doncs tan innocu com per passar desapercbut a observadors amatents com Malye i Maeztu, amb independència de la valoració respectivament elogiosa o condemnatòria que en fessin.

Una altra cosa és que, per dir-ho ara reprenent la citació d'Ortega amb què encapçalava aquest text, els quadres intel·lectuals del Noucentisme —inoperants al marge de la dinàmica propulsada per la classe que els havia prestat originàriament suport— fracassessin en la tasca de salvar els clàssics tot anostrant-los de manera prou genuïna i coherent com perquè no n'acabés degenerant la recepció en el *Kitsch* més acarrinclonat. D'aquest fiasco, prou que van adonar-se'n, ja en els mateixos anys vint, plomes lúcides com la ja adduïda de Crexells, la de Josep Pla, la dels signants del *Manifest Groc*, i la de tants altres com, amb joia maligna o amb plany indubtable, constataven des de la més estricta coetaneïtat allò que ara nosaltres sabem des de la nostra còmoda posteritat: el Noucentisme com a projecte conjunt d'acció política i d'acció cultural havia fet una fallida estrepitosa des del mateix moment que la Catalunya burgesa s'havia decidit per anar a raure d'un militar espanyol i borrarxó perquè li tragués les castanyes del foc. Però aquesta és ja una altra història.

En tot cas, lluny de qualsevol «perdonavidisme» pel que fa al paper històric jugat pels noucentistes en relació amb el classicisme, sempre podríem nosaltres demanar-nos qui són a hores d'ara els nostres clàssics. A qui ens hem de girar, i com, i en quins termes, i en contra de quin(s) procés(sos)

67. «Le nationalisme catalan et la culture classique», *Revue Bleue, littéraire et politique*, vol. 60, núm. 15, 5-VIII-1922, pp. 478-480. Del mateix Jean Malye és també l'article «Barcelone et l'orientation spirituelle de la Catalogne», publicat igualment a la *Revue Bleue*, vol. 61, núm. 8, 21-IV-1923, pp. 272-275.

68. Declaracions de Ramiro de Maeztu publicades a *Cataluña ante España*, La Gaceta Literaria, Madrid 1930, pp. 232-233.

colonitzador(s), per a continuar afirmant, des de l'emmirallament conscient i crític en uns models contrastatius prestigiosos, la nostra identitat cultural com a poble específic. Però aquestes són qüestions que, ara com ara, cal deixar suspeses en l'aire. O per a un futur nou Simposi de l'Aula Carles Riba.